

Mivart moralista: O původu etiky a nemravnosti přirozeného výběru*

Dominik Opatrný

Dokud se St. George J. Mivart (1827–1900) věnoval přírodním vědám a vzniku člověka, byl v katolickém prostředí respektován jako protiváha Darwina. Dostal čestný doktorát od Pia IX. a učil na Katolické univerzitě v Lovani. Jeho články o jiných, ryze teologických tématech jej ale postoupně přivedly do konfliktu s církevními představiteli. První ostřejší reakci přinesl článek „The Catholic Church and Biblical Criticism“. Newportský biskup Hedley, který byl jinak katolickým přírodovědcům nakloněn, ocenil Mivatovu odbornost v biologii, ale neměl pochopení pro jeho výlety do biblické kritiky. Mivartovo etické ponaučení, že se člověk kromě neposlušnosti může dopustit také „hříchu zbrklého souhlasu“, pak biskup, přezdívaný pro svůj břitký styl „Smrtící Hedley“, sarkasticky glosoval: „Katalog hříchů je už tak dost dlouhý, ale dr. Mivart, coby moralista, otevírá nové a strašlivé možnosti.“¹ Pravdou ale je, že se Mivart nutně musel morálními otázkami zabývat již během sporu s Darwinem o povahu evoluce. A právě Mivartovým úvahám o morálce je věnován tento článek.

Dnes máme velmi dobře zmapováno, jak v 19. století vypadala receptce evoluční teorie v katolické teologii. Publikace Rafaela A. Artigase a Ctirada Václava Pospíšila dokládají otevřenost teologů evoluci v oblasti fauny a flory, a to jak ve světovém, tak v českém kontextu.² Složi-

---

* Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury České republiky prostřednictvím grantu „Teologie stvoření – výzvy přírodních věd a trinitologie“, č. 16-08021S.

¹ John Cuthbert HEDLEY, „Dr. Mivart on Faith and Science,“ *Dublin Review* 18 (1887): 401–419, zde s. 413: „The catalogue of sins is already long enough, but Dr. Mivart, as a moralist, opens out new and terrible possibilities.“ K celé diskusi mezi Hedleym a Mivartem srov. Dominik OPATRŇÝ, „John Cuthbert Hedley, biskup otevřený evoluci,“ *Studia theologica* 19, č. 2 (2017): 69–90.

² Srov. Mariano ARTIGAS – Thomas F. GLICK – Rafael A. MARTÍNEZ, *Negotiating Darwin: The Vatican Confronts Evolution, 1877–1902*, Baltimore: John Hopkins University Press, 2006; Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Praha: Karolinum, 2017; Ctirad Václav POSPÍŠIL, „Česká katolická teologie v období 1850–1930 a astrono-

tější byla diskuse o původu člověka, protože lidská duše nemůže být produktem nějakého vývoje. Přesto řada teologů nevyklučovala evoluci lidského těla, a to díky geniálně prosté tezi britského katolického biologa St. George J. Mivarta: Bůh prostřednictvím evoluce připravil lidské tělo (či substrát, pokud se chceme z filosofických důvodů vyhnout tomuto pojmu) a do něj potom v určitém historicky nezjistitelném okamžiku vývoje vdechl lidskou duši.³

Evoluce ale není pro teologii výzvou, jen pokud jde o nauku o stvoření. Přináší podněty i pro křesťanskou etiku, týká se vzniku norem, povahy ctností i ústředního pojmu pro dnešní katolickou etiku: lidské důstojnosti. Proto ostatně Ctirad Václav Pospíšil nazval svou knihu *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*. Cílem této studie je tedy ukázat, jak Mivart reagoval na to, co pro etiku z evoluční teorie vyvozovali Darwin a jeho druhové.⁴ Sám Mivart přistupoval k etickým tématům především apologeticky, a tak bude možné jeho názory vysvětlovat jen v kontrastu s příslušnými evolucionistickými teoriemi, což určuje strukturu tohoto příspěvku: Nejprve Mivartovy výhrady směřovaly proti etickým impli-

---

mie, kosmogonie a kosmologie," *Studia theologica* 15, č. 2 (2013): 1–31; Ctirad Václav Pospíšil, „Norbert Peters – svědek postoje katolických biblistů k hypotéze evolučního vzniku člověka na přelomu 19. a 20. století," *Studia theologica* 19, č. 2 (2017): 91–104; Ctirad Václav Pospíšil, „Konstantin Hasert (1851–1923), průkopník katolické recepce evolučního vzniku lidského těla," *Studia theologica* 18, č. 4 (2016): 47–61. Z další literatury o poměru teologie k přírodním vědám srov. Ctirad Václav Pospíšil, „Teologie stvoření člověka a paleoantropologie," *Studia theologica* 11, č. 3 (2009): 1–9; Ctirad Václav Pospíšil, „Problematika historie poměru mezi teologií a přírodními vědami z metodologického hlediska," *Acta Universitatis Carolinae Theologica* 4, č. 1 (2014): 11–31; Ctirad Václav Pospíšil, „Víra a přírodní vědy (1850–1950): Časopis Národního muzea, *Museum – list bohoslovců česko-moravských*, další doplňky a upřesnění," *Studia theologica* 16, č. 4 (2014): 139–167. Dále srov. Eduard KRUMPOLC, „Erich Wasmann a jeho přínos k teorii evoluce," *Studia theologica* 19, č. 1 (2017): 45–59.

³ Za svou otevřenost evoluci nebyl Mivart nikdy církevně odsouzen. Na seznam zakázaných knih se ale dostaly jeho články týkající se pekla a poměrů v církvi. Mivart se nejprve rozhodnutí Kongregace pro Index podvolil, ale později vědomě vyhrotil vztah s hierarchií tak, že nad ním kardinál Herbert Vaughan vyhlásil interdikt, takže nemohl přijímat svátosti a po smrti se mu nedostalo ani církevního pohřbu. Ten se konal až dodatečně, když jeho syn, Frederick St. George Mivart, který byl lékař, získal svědectví, že otcovo jednání bylo ovlivněno silným diabetem. Srov. Dominik OPATRŇÝ, „Katolický evolucionista St. George J. Mivart o původu lidského těla a duše," *Studia theologica* 19, č. 1 (2017): 127–141.

⁴ Mivartovu život a jeho teorii o původu člověka byla věnována samostatná studie, srov. OPATRŇÝ, „Katolický evolucionista St. George J. Mivart o původu lidského těla a duše," s. 127–141.

kacím teorie přirozenému výběru. Po vydání Darwinova díla *O původu člověka* obhajoval Mivart především to, že se lidské mentální schopnosti bytostně liší od těch zvířecích. Kromě toho se zapojil také do sporu o morálku „divochů“ a v neposlední řadě kritizoval i eugenické tendence darwinovců.

1. NEMRAVNÝ PŘIROZENÝ VÝBĚR

Darwin nebyl jediný, kdo s myšlenkou evoluce živých organismů přišel. Pro jeho koncepci, jak ji vysvětlil v knize *O vzniku druhů přírodním výběrem*, ale bylo typické, že vývoj postupuje kupředu díky přirozenému výběru: výběru vítězů v soutěži o přežití a o rozmnožení se. Příroda tak sama neustále šlechtí všechny druhy. Pregnantně to za Darwina vyjádřil Herbert Spencer, který tuto teorii popsal slovy *survival of the fittest*.⁵ To se většinou překládá tak, že přežijí nejsilnější, i když přesnější by bylo mluvit o nejlépe přizpůsobených. Ti jedinci, kteří jsou nejlépe přizpůsobení svému prostředí, přežijí a předají své dědičné vlastnosti dalším generacím. Ti hůře přizpůsobení zajdou bez potomstva.

Sám Mivart v korespondenci s Darwinem později prozradil, že původně tuto myšlenku přijal za svou, a to když v roce 1859 nadšeně poslouchal přednášky Thomase Henryho Huxleye a byl jeho dobrým přítelem.⁶ Postupně ale začal o důležitosti přirozeného výběru pochybovat, a to mimo jiné i kvůli morálním implikacím této teorie. Darwinovi později o zastáncích teorie přirozeného výběru napsal: „O intelektuálním omylu a o morálním nedostatku jejich pohledu jsem tak pevně přesvědčen právě proto, že jsem ho s nimi kdysi naprosto sdílel.“⁷

⁵ Herbert SPENCER, *The Principles of Biology*, sv. 1, New York: Appleton, 1898, s. 444.

⁶ Srov. dopis od Mivarta 10. 1. 1872, in *The Correspondence of Charles Darwin*, sv. 20, 1872, ed. Frederick Burkhardt – James Secord, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

⁷ Dopis od Mivarta 10. 1. 1872, in *The Correspondence of Charles Darwin*, sv. 20: „Secondly Mr Wright takes the liberty to speak of my ‚theological education‘ — as a fact my education was quite the other way. I was a thorough going disciple of the school of Mill, Bain & H. Spencer & I am so strongly persuaded of the intellectual error & moral mischief of their views only because they were once so completely mine.“

1.1 Huxleyův žák

V čem spočíval tento intelektuální omyl a mravní nedostatek? Na tomto místě je podstatné, že Mivart přijal koncept přirozeného výběru v Huxleyově podání. Ten sice publikoval svůj pohled na etické konsekvence přirozeného výběru až později, ale můžeme předpokládat, že zde sumarizoval to, co předtím již dlouho nosil v hlavě a učil své studenty. Mivartovy texty potom dávají lepší smysl, když si uvědomíme, že v nich reaguje nejen na Darwinovy spisy, ale i na Huxleyovy přednášky.

Huxley publikoval k etice evoluce dva důležité články. V roce 1888 to byl esej „The Struggle for Existence in Human Society“, o pět let později potom přednáška „Evolution and Ethics“. V těchto textech polemizoval především s optimistickým pojetím evoluce Herberta Spencera, přičemž popisoval život jako gladiátorské hry: zápasníci jsou dobře vycvičení pro boj, v němž jen ti „nejsilnější, nejrychlejší a nejlstivější přežijí, aby bojovali další den.“⁸ Tento boj se odehrává tisíckrát za minutu, v každém koutku světa a vítězům i poraženým přináší jen neustálé utrpení. Celý popis uzavřel Huxley prohlášením, že ve světě nepanuje dobrota v našem slova smyslu.

Proti nelítné přírodě postavil Huxley kulturu: Zatímco neetický „divoch nebo člověk jako pouhý člen zvířecí říše (...) bojuje svůj boj o existenci do hořkého konce,“ tak etický člen společnosti usiluje o to, aby dal těmto bojům meze.⁹

V eseji o evoluci a etice potom Huxley ukazoval, že ve světě neplatí retributivní rovnováha, protože „ani příjemnosti, ani utrpení života nejsou v pouhém animálním světě rozloženy podle zásluh.“¹⁰ S tím odmítá každou jinou než čistě racionální aplikaci stoického pravidla „žij

⁸ Thomas Henry HUXLEY, „The Struggle for Existence in Human Society,“ in *Collected Essays*, sv. 9, *Essays in Science*, London: MacMillan, 1894, s. 199–200: „The strongest, the swiftest, and the cunningest live to fight another day.“

⁹ HUXLEY, „The Struggle,“ s. 203: „Whence it comes about that the course shaped by the ethical man—the member of society or citizen—necessarily runs counter to that which the non-ethical man—the member of society or citizen—necessarily runs counter to that which the non-ethical man—the primitive savage, or man as a mere member of the animal kingdom—tends to adopt. The latter fights out the struggle for existence to the bitter end, like any other animal; the former devotes his best energies to the object of setting limits to the struggle.“

¹⁰ Thomas Henry HUXLEY, *Evolution and Ethics*, London: MacMillan, 1893: s. 12: „If there is one thing plainer than another, it is that neither the pleasures, nor the pains, of life in the merely animal world are distributed according to desert.“

podle přirozenosti“.¹¹ Prohlašuje, že etický pokrok lidstva spočívá v boji s „kosmickým procesem“ v přírodě. Požaduje tedy, abychom se přírodě vzepřeli, což je možná marná snaha, ale nic jiného nám nezbývá.¹²

Je otázka, zda je předložený popis přirozeného výběru jediný možný. Pokud nebudeme uvažovat na úrovni jedinců, ale populací, které geny sdílí, tak snáze přežije ta populace, v níž je vyšší míra spolupráce a altruismu – i když se někteří členové nerozmnoží, protože vzhledem k okolnostem položí svůj život za ostatní. Takto ale Huxley neuvažoval a jeho přesvědčení o sobeckosti vyplývající z přirozeného výběru mělo vliv nejen na Mivarta, ale třeba i na amerického kněze a evolucionistu Johna Augustina Zahma. Ten ve svém díle *Evolution and Dogma* Huxleyovy závěry shrnul tak, že „kosmický proces neboli Evoluce je naprosto nekompatibilní s etickým pokrokem, nebo spíš že obě věci jsou věčně a bytostně antagonistické.“¹³

Takovýto postoj mohl být pro katolíka stěží přijatelný: *Vivere secundum naturam* bylo již příliš pevně zakotveno v církevním učení o přirozeném zákonu. S tím, že svět neodměňuje spravedlivě, naopak Mivart naprosto souhlasil.¹⁴ Hlavně ale nemohl přijmout Huxleyovu vizi světa jako nelítostného boje o přežití, protože takový svět nemůže být řízen dobrým Bohem. Všechny tyto výhrady prosvítají Mivartovými texty, i když v nich oficiálně polemizoval s Darwinem.

1.2 Začátek polemiky s darwinisty

Mivart si svými pochybnostmi o přirozeném výběru a později i jeho odmítáním vysloužil nelibost v okruhu Darwinových přátel, mezi které tehdy ještě patřil. Své výhrady zveřejnil v roce 1869 v třídílné sérii

¹¹ HUXLEY, *Evolution and Ethics*, s. 26.

¹² Více k Huxleově argumentu srov. Gertrude HIMMELFARB, „Evolution and Ethics, Revisited,“ *The New Atlantis* 42, č. 1 (2014): 81–87.

¹³ John Augustine ZAHM, *Evolution and Dogma*, Chicago: McBride, 1896, s. 407: „The conclusion of this studied effort of the noted evolutionist is, briefly stated, that the cosmic process, or Evolution, is utterly incompatible with ethical progress, or rather, the two are ever and essentially antagonistic.“ K Zahmovi srov. Dominik OPATRŇÝ, „John Augustine Zahm ve sporu o opičí původ člověka,“ *Studia theologica* 18, č. 4 (2016): 63–81.

¹⁴ Srov. St. George MIVART, *On the Genesis of Species*, New York: D. Appleton, 1871, s. 219–220.

článků nazvaných „Difficulties of the Theory of Natural Selection“.¹⁵ Jejich text potom použil do své knihy *Genesis of Species* z roku 1871, která spojovala název Darwinovy úspěšné knihy *Origin of Species* se jménem první knihy bible. V té době již věděl, že Darwin připravuje další spis, tentokrát o původu člověka. Protože jej ale neměl v ruce, mohl polemizovat jen s Darwinovými letnými poznámkami a s názory jeho přátel.¹⁶

Podívejme se tedy, jak vypadala Mivartova argumentace v *Genesis of Species*. Většina kapitoly „Evoluce a etika“ je věnována polemice s evolučním utilitarismem Herberta Spencera. Mivart shrnuje jeho názory do teze, že pojmy „dobré“ a „užitečné“ mají stejný historický základ: to, co se ukazovalo po dlouhou dobu jako užitečné, přijalo nakonec lidstvo jako dobré.¹⁷ Řečeno Spencerovými slovy: „Morální intuice jsou výsledkem akumulované zkušenosti užitečnosti.“¹⁸ Spencer se totiž domníval, že je „užitečné“ jednat dobře, protože každý zlý skutek nachází ve světě potrestání.¹⁹ Podle Mivarta ale takové tvrzení odporuje fundamentální zkušenosti lidstva, v čemž se vzácně shodl s Huxleyem. Ten však bude přesto Spencera v reakci na Mivartovu knihu hájit.²⁰

Mivart dále připomněl, že Spencerův pohled zpochybňuje nejen objektivnost dobra, ale i hodnotu ctností. Pokud dobré návyky vysvětlíme jako zvyk jednat podle užitečnosti, stanou se bezduchou drezúrou, která už není vědomou cestou k blaženosti.²¹

Proti tomuto evolučnímu vzniku morálky stavěl Mivart staré teologické rozlišení mezi skutky zvířat a lidskými skutky, přičemž trval na tom, že ty druhé najdeme i u „primitivních“ kmenů. Skutky zvířat mohou být dobré jen materiálně, zato lidské skutky také formálně, protože

¹⁵ St. George MIVART, „Difficulties of the Theory of Natural Selection,“ *The Month* 11 (1869): 35–53, 134–153, 274–289.

¹⁶ Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 202.

¹⁷ MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 203.

¹⁸ Spencerův dopis Millovi zveřejněný v Alexander BAIN, *Mental and Moral Science: A Compendium of Psychology and Ethics*, London: Longmans, Green and co., 1868, s. 721–722.

¹⁹ Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 219–220.

²⁰ Srov. HUXLEY, *Evolution and Ethics*, s. 12–13.

²¹ Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 203: „In this way, ‚morality‘ is, as it were, the congealed past experience of the race, and ‚virtue‘ becomes no more than a sort of ‚retrieving,‘ which the thus improved human animal practises by a perfected and inherited habit, regardless of self-gratification, just as the brute animal has acquired the habit of seeking prey and bringing it to his master, instead of devouring it himself.“

spočívají ve vědomém plnění povinností.²² Tím se mezi lidmi a zvířaty vytváří rozdíl, který nemůže překlenout žádný vývoj. Tyto teze Mivart ještě dále rozvinul v dalších spisech, proto se jim budeme věnovat na patřičném místě.

Závěry kapitoly formuloval Mivart negativně: přirozený výběr nemohl vést ke vzniku morálky.²³ Zde se ve svém přírodovědném pojednání zastavil, protože hlubší proniknutí do lidské morality může nabídnout teprve filosofie a Zjevení.

2. JE ČLOVĚK SKUTEČNĚ JEN ŽIVOČICH?

V únoru 1871 vyšla konečně Darwinova očekávaná kniha *O původu člověka* (*Descent of Man*), v níž se věnoval původu lidského rodu, tedy otázce, které se v předchozím pojednání *O vzniku druhů přírodním výběrem* úmyslně vyhnul. Darwin v ní neobhajoval jen evoluční původ lidstva, ale také tezi, že lidské mentální schopnosti se od zvířecích liší jen stupněm, nikoliv druhem.²⁴

Pokud šlo o etiku, svou evoluční teorii vysvětloval Darwin dva fenomény. Na prvním místě to byla existence samotných mravních pravidel či úsudku našeho svědomí. Mravní imperativ podle něj není nic jiného než evolučně vytvořené vzorce chování, které jsou prospěšné pro přežití komunity. Z tohoto pochopení mravnosti vyplývá ale nepříjemný důsledek: kdyby se ukázalo, že je výhodnější jiná strategie, společnost by přijala jiné normy, než které známe, a ty by se vývojem začlenily do lidské psychiky. Jako mravné chování bychom pak viděli něco úplně jiného. Takovou alternativu nachází Darwin u včel, které považují za „správné“, že sestry dělnice zabíjejí své bratry trubce nebo že matka zabíjí své plodné dcery.²⁵

Takové založení morálky ale naprosto vylučuje nějaké objektivně existující normy, nějaká absolutní pravidla nezávislá na člověku. Právě

²² Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 210–211.

²³ Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 221.

²⁴ Srov. CHARLES DARWIN, *Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, London: John Murray, 1871, s. 105: „Nevertheless the difference in mind between man and the higher animals, great as it is, certainly is one of degree and not of kind.“

²⁵ Srov. DARWIN, *Descent of Man*, s. 73 a 81.

kvůli tomu Mivart zdůrazňoval již v knize *Genesis of Species* rozdíl mezi materiálním a formálním dobrem, mezi skutky zvířat a lidskými skutky:

Skutky zvířat, jako například včely, mravence nebo bobra, jakkoliv jsou materiálně dobré, co se týče svého vztahu ke komunitě, k níž tito živočichové náležejí, naprosto postrádají nejzákladnější stupeň skutečného, t.j. formálního „dobra“, protože nejsou doprovázeny mentálními činy vědomé vůle zaměřené na naplnění povinnosti.²⁶

Druhý etický fenomén, který Darwin vysvětloval pomocí evoluce, je existence vnitřního konfliktu a následného špatného svědomí. Jak je možné, že svého jednání tak často litujeme? Na rozdíl od scholastiky, která pojmem svědomí označovala soud rozumu o tom, co je dobré a co zlé, v něm totiž filosofové 19. století viděli především imperativ omezující sobeckou přirozenost člověka.²⁷ Chtěl bych jednat pro sebe výhodně, ale povinnost či mravní imperativ mi velí myslet také na druhé. Svědomí se tak projevuje především výčitkami po sobeckém chování.

Podle Darwina vnitřní spor vzniká tím, že v nás působí dva druhy instinktů. Nižší instinkty (zachování života, rozmnožování) jsou silnější, ale působí jen nárazově. Pak opět převládne sociální instinkt, který je sice slabší, ale působí trvale. Začne nám proto vyčítat asociální chování, jímž jsme ohrozili svou pozici v komunitě.²⁸

Je vidět, že takovéto vysvětlení svědomí vystihuje část pravdy, ale na druhou stranu je ve svém celku neslučitelné s katolickým pojetím člověka a jeho mravnosti. To se snažil vůči Darwinovi hájit právě Mivart. Připravil kritickou recenzi, která se objevila v červencovém *The Quarterly Review*. Recenzent pochopitelně trvá na objektivní platnosti norem a na tom, že se svědomí nemohlo vyvinout evolucí. Trvá na nepřekonatelném rozdílu mezi člověkem a ostatními živočichy, zatímco „pan Darwin naznačuje a snad i předpokládá, že když mají dvě věci určité charakteristiky společné, nemůže mezi nimi být žádný fundamentální roz-

²⁶ MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 210: „Actions of brutes, such as those of the bee, the ant, or the beaver, however materially good as regards their relations to the community to which such animals belong, are absolutely destitute of the most incipient degree of real, i.e., formal ‚goodness,‘ because unaccompanied by mental acts of conscious will directed toward the fulfilment of duty.“

²⁷ Ke scholastickému pojetí srov. Helmut WEBER, *Všeobecná morální teologie*, Praha: Zvon, 1998, s. 199.

²⁸ Srov. DARWIN, *Descent of Man*, s. 87–93.

díl.²⁹ V recenzi ale paradoxně najdeme k etice víc vlastních myšlenek, než v samotné knize *Genesis of Species*.

Mivart uvádí, že existuje přinejmenším šest aktivit, k nimž může sloužit nervový systém: nevědomé reflexivní reakce, pocity, vnímání, asociace, sebevědomí a rozum. Poslední dva stupně mají jen lidé.³⁰ Pokud Darwin tvrdí, že se lidské schopnosti liší jen svým stupněm, ale ne druhem, pak to podle Mivarta znamená jednu z následujících možností: Buď neexistuje žádný specificky lidský rozum, což je proti všemu dosavadnímu přesvědčení a důkazní břemeno je na Darwinovi. Nebo mají rozum i zvířata, ale pak Darwin v rozporu s Ockhamovou břitvou vysvětluje jejich chování složitěji, než by bylo potřeba, tedy pouhými instinkty. Darwinově pozici odpovídá spíše druhá varianta, Huxleyově zase ta první. Paradoxně tedy byly mezi darwinisty zastoupeny oba názory, což se v Mivartových polemikách bude odrážet i nadále.

Sám Darwin neměl chuť pouštět se do polemiky, a tak odpověď přenechal svému příteli Huxleyovi, příznačně přezdívanému Darwinův buldok. Ten vydal svou reakci v listopadovém *Contemporary Review*. V textu nazvaném „Mr. Darwin's Critics“ se vypořádal nejen s katolíkem Mivartem, ale i se spiritualistou Wallacem.³¹ Pokud jde o Mivarta, vysmíval se rozlišení formálního a materiálního dobra: aby člověk jednal při záchraně tonoucího mravně, měl by si „podle axiomu pana Mivarta“ při sundávání kabátů říct: „Nyní, pozor, hodlám to udělat, protože to je moje povinnost.“³² Dal si také velkou práci s tím, aby ukázal, že Mivartova pozice katolického evolucionisty je neudržitelná. Stejně jako konzervativní katolíci vyvracel argumenty, které hledaly u Suáreze otevřenost evoluci. Citoval Eliášovu otázku: „Budete sloužit Bohu či Baalovi? Vyberte si!“ a tvrdil, že každý si musí vybrat, „ale ať si nepředstavuje, že je, nebo může být věrným synem církve i loajálním vojákem vědy.“³³

²⁹ St. G. J. MIVART, recenze „The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex,“ *Quarterly Review* 131 (1871): 47–90, zde s. 67.

³⁰ Srov. MIVART, recenze „The Descent,“ s. 67–68.

³¹ Thomas Henry HUXLEY, „Mr. Darwin's Critics,“ *Contemporary Review* 18 (1871): 443–476.

³² HUXLEY, „Mr. Darwin's Critics,“ s. 168–169.

³³ Srov. HUXLEY, „Mr. Darwin's Critics,“ s. 149: „but let him not imagine he is, or can be, both a true son of the Church and a loyal soldier of science.“

3. KDE ZAČÍNÁ MORÁLKA?

I v dalších letech se Mivart dotýkal etiky hlavně ve chvíli, když chtěl dokázat, že se člověk od ostatních živočichů neliší jen mírou svých duševních schopností, ale i jejich druhem. Roku 1874 uveřejnil v časopise *The Quarterly Review* anonymní recenzi na několik knih evolucionistů Edwarda Burneta Tylora a Johna Lubbocka, v níž dál vysvětlil svůj postoj ke vztahu evoluce a etiky.³⁴ Přitom se s despektem vyjádřil o jednom článku Darwinova syna George, což mu vyneslo definitivní „exkomunikaci“ z Darwinova okruhu. O tom ale ještě bude řeč. Svě úvahy z této recenze Mivart zrekapituloval a dovysvětlil roku 1889 ve svém souhrnném díle *On Truth*.³⁵ Protože se jedná spíše o dovysvětlení než o posun, je dobré podívat se na oba texty současně.

V uvedené recenzi Mivart polemizoval s darwinisty především v otázce, jaký je vztah mezi člověkem a ostatními živými organismy. Nastínil dvě možnosti, které nazval monistickou (my bychom dnes řekli materialistickou) a dualistickou teorií. Zatímco podle monistů má v živé přírodě všechno jediný původ, tak podle dualistů, mezi něž počítá i sebe, jsou původy dva – teologicky řečeno dva stvořitelské akty.³⁶ Jedním je vznik všeho živého mimo vyšších lidských mentálních schopností, jako je vědomí sebe a rozum, a druhým vznik právě těchto schopností. Vědomí sebe a rozum se totiž nemohly vyvinout stejně jako vše ostatní v přírodě, ale mají původ mimo oblast zkoumatelnou přírodními vědami. Mivart si kladl za cíl tyto rozdíly doložit v pěti oblastech: řeč, mravy, náboženství, pokrok a společná přirozenost. U prvních tří chtěl ukázat, že řeč, náboženství i morálka jsou univerzální konstanty nacházející se u všech lidí, ale jen u nich. Představují tak ostrý předěl mezi člověkem a ostatními živočichy, který není překlenutelný žádným vývojem.

Nás zde zajímá univerzalita lidské morálky a zhodnocení mravního vývoje lidstva. Mivart argumentoval, že mravní citění není nějaký evoluční fenomén, z něhož trochu najdeme u zvířat, o něco víc u „primitivních“ národů a nejmíc v západní civilizaci. Mravní vědomí prostě buď je, nebo není. Najdeme ho jen u lidí, zato ale napříč etniky.

³⁴ Anonym (MIVART), recenze „Primitive Man: Tylor and Lubbock,“ *The Quarterly Review* 123, č. 273 (1874): 40–77.

³⁵ St. George MIVART, *On Truth: A Systematic Inquiry*, London: Kegan, 1889.

³⁶ Srov. Anonym (MIVART), recenze „Primitive Man,“ s. 40–43.

3.1 Primitivové bez mravů

V dobové etnologické literatuře nacházíme přehršel vyprávění o nemorálnostech „divochů“. Ať už tyto příběhy měly doložit nejednotu mravů nebo jejich absenci u „primitivních“ kultur, Mivart je spolu s dalšími katolíky chápal jako snahu zpochybnit přirozenou morálku a její univerzální platnost. Pokud by se totiž ukázalo, že mravní citění chybí u „primitivních“ lidí, znamenalo by to, že se našel „spojovací článek“ pro vývoj lidského ducha.³⁷ Pokud je naopak morálka (stejně jako řeč či náboženství) fenomén, který nalezneme jen u lidí, zato ale u všech, ukazuje to, že se od ostatních živočichů nelišíme jen stupněm, ale i druhem mentálních vlastností, a máme tedy něco, co se nemohlo vyvinout evolucí.

Mivart navíc připomínal, že „divoši“ jsou často mravně velice dobří lidé. Podle deníků samotného Darwina mají totiž i ty „nejzaostalejší“ kmeny představu retributivní spravedlnosti, a tedy morální citění.³⁸ Mivart se proto již dříve ostře ohradil proti unáhleným soudům různých cestovatelů:

Spěšná návštěva u kmene, jehož jazyk, tradice a zvyky jsou neznámé, je někdy považována za dostačující pro „chytré“ poznámky o „opičích charakterech“ a jiné, které jsou stejně nepravdivé jako irrelevantní.³⁹

K této své starší argumentaci nyní Mivart doplnil, že i reálné příklady nemravného chování u některých „divochů“ nejsou důkazem absence mravního citu. Nejde totiž tolik o dobré a zlé jednání, jako spíš o vědomí, že něco je dobré, či zlé. V knize *On Truth* to vysvětluje takto:

³⁷ K hledání spojovacího článku mezi člověkem a zvířaty v „divoších“, srov. Pospíšil, *Zápolení*, s. 279.

³⁸ Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 211–212: „The nearest approach to religious feeling which I heard of was shown by York Minster (a Fuegian so named), who, when Mr. Bynoe shot some very fine ducklings as specimens, declared in the most solemn manner, ‘Oh, Mr. Bynoe, much rain, snow, blow much.’ This was evidently a retributive punishment for wasting human food.“ K této příhodě ještě srov. MIVART, *On Truth*, s. 284.

³⁹ MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 213: „A hurried visit to a tribe, whose language, traditions, and customs are unknown, is sometimes deemed sufficient for ‘smart’ remarks as to ‘ape characters,’ etc., which are as untrue as irrelevant.“

To, že mnohé kmeny a rasy jsou krvelačné, kruté a mstivé nebo vydané hrubé prostopášnosti, je bez pochyby pravda; ale taková fakta nesvědčí proti jejich schopnosti poznávat a rozlišovat dobré od zlého o nic víc než špatné chování mnoha civilizovaných lidí mezi námi.⁴⁰

Proti představě evoluce morálního citění, která by vrcholila v západní civilizaci (či dokonce v teutonské rase) ukazoval Mivart na příklady procesů naprosto opačných, totiž degradace, a to jak u „primitivních“ kmenů, tak ve vlastní kultuře. Ve vztahu k tehdejší rasové teorii se domníval, že existují doklady, že „velmi mnoho nižších lidských ras jsou degradované a že upadly z nějakého vyššího předcházejícího stavu.“⁴¹

Dál Mivart upozornil na to, že co my považujeme za nemorální, může být spíš důsledkem špatné znalosti. Chyba totiž nemusí být v morálním citu, ale v jeho praktické aplikaci: Pokud se někdo mravně nechová, znamená to buď, že ví, že jedná špatně, a přesto tak jedná, nebo že své základní mravní citění (scholasticky řečeno *syntérésis*) aplikuje prostřednictvím špatných poznatků, takže je mylný výsledný soud svědomí, i když nechybí vrozené dobré mravní citění.

Zde Mivart narážel na příklad, který předložil již v *Genesis of Species*, ale zatím ho příliš uspokojivě nevysvětlil: někteří Fidžijci prý mají „ve zvyku za určitých okolností s úctou zardousit své rodiče, aby jim zajistili štěstí v budoucím životě.“⁴² I tento odporný skutek patricidie ale může být projevem autentické synovské úcty, pokud se stane na přání rodičů a vychází z přesvědčení, že jim zajistí dobré postavení v posmrtném životě.⁴³ Jakkoliv něco takového dnes považujeme za zvrácené, tito lidé

⁴⁰ MIVART, *On Truth*, s. 285: „That, on the other hand, many tribes and races are blood-thirsty, cruel, and vindictive, or given over to gross licentiousness, is no doubt true; but such facts tell no more against their power of perceiving and distinguishing right from wrong than does the wrong conduct of many a civilized man amongst ourselves.“

⁴¹ Srov. MIVART, *On Truth*, s. 290: „But not only is the evidence that men are essentially one in intellect overwhelming, but there is also much evidence to show that very many of the lower races of mankind are degraded, and have fallen from some higher antecedent condition.“ Je možné, že zde byl Mivart ovlivněn pohledem knihy *Genesis*.

⁴² Srov. MIVART, *On the Genesis of Species*, s. 213–214: „Thus Sir John Lubbock speaks of certain Feejeeans, who, according to the testimony of Mr. Hunt, have the custom of piously choking their parents under certain circumstances, in order to insure their happiness in a future life. Should any one take such facts as telling against the belief in an absolute morality, he would show a complete misapprehension of the point in dispute; for such facts tell in favour of it.“

⁴³ Srov. anonym (MIVART), recenze „Primitive Man,“ s. 51. K tomuto argumentu srov. Weber, *Všeobecná morální teologie*, s. 187–188.

jednali ze stejné oddanosti rodičům, jakou požaduje čtvrté přikázání desatera, jen propojili pravdivé premisy s nepravými fakty.⁴⁴ Přesto takové jednání vidí Mivart jako příklad zmíněné degradace kultur, jak dokládá „rozšíření moderního ‚spiritualismu,‘ který tuto víru masově rozšířil mezi lidmi, přestože vyznání jejich předků učilo mnohem vznešenější doktrínu.“⁴⁵

3.2 Mravná zvířata

Kromě sporu o „divochy“ Mivart polemizoval také s Darwinovou tezí, že rudimenty etiky nalezneme i u zvířat. Již v předcházejících publikacích se snažil vysvětlit základní rozdíl mezi materiálním a formálním dobrem, ale Huxley se tomuto dělení vysmál. Mivart, který si už nepřál žádné ostré spory, proto v této kritice Darwinovy pozice již Darwina nejmenoval.

Darwin v knize *O původu člověka* vysvětloval svou teorii vzniku mravního citění kolizí instinktů na příkladu vlaštovky, kterou migrační instinkt donutí opustit mláďata:

Když dorazí na konec své dlouhé cesty a migrační instinkt přestane působit, jak bolestivou lítost by cítil každý pták, kdyby se, nadán velkou mentální aktivitou, nemohl ubránit tomu, aby mu před očima stále znovu nevyvstával obraz mláďat, která hynou zimou a hladem na chladném severu.⁴⁶

To, co tedy podle Darwina odlišuje vlaštovku od člověka, není mravní cit, ale míra představivosti. Naproti tomu Mivart argumentoval, že ani představivost by z vlaštovky neudělala mravní bytost:

⁴⁴ Srov. MIVART, *On Truth*, s. 282.

⁴⁵ MIVART, *On Truth*, s. 292: „That the belief in the persistence after death of the same social conditions as have existed during life may sometimes also be a result of degradation, shown by the spread of modern ‚spiritualism,‘ which has widely propagated that belief amongst people who ancestral creed taught a much more elevated doctrine.“

⁴⁶ DARWIN, *Descent of Man*, s. 91: „When arrived at the end of her long journey, and the migratory instinct ceases to act, what an agony of remorse each bird would feel, if, from being endowed with great mental activity, she could not prevent the image continually passing before her mind of her young ones perishing in the bleak north from cold and hunger.“

Může se stát, jak někteří navrhovali, že vlaštovka (...) bude cítit agónii při vzpomínce na svá opuštěná mláďata; ale taková agónie nebude etická, pokud se neohlédne zpět a neusoudí, že je opouštět neměla.⁴⁷

V tomto rozlišení nejde jen o rozdíly mezi člověkem a zvířetem, ale i o to, komu přiznáme statut mravní bytosti. Mivart velmi dobře vytušil nebezpečí, které číhá na toho, kdo bude člověka definovat jen podle jeho mentálních schopností – to by bralo důstojnost dětem, lidem starým a mentálně postiženým. Proti tomuto postoji staví, stejně jako současná katolická církev, pojetí člověka založené na potencialitě rozumu, protože „pravdivá, i když dočasně skrytá přirozenost jakéhokoliv klíčícího organismu – vajíčka nebo semene – se nám jasně ukáže, až když jsme schopni spatřit výsledek jejího vývoje.“⁴⁸

4. EVOLUCE V RUKOU ČLOVĚKA

Jak už bylo řečeno, recenze měla pro Mivarta nečekanou dohru. S velkým despektem se v ní totiž zmínil o článku Darwinova syna George nazvaném „On Beneficial Restrictions to Liberty of Marriage“, tedy „O prospěšných omezeních svobody sňatku.“⁴⁹ Tento spor bývá v literatuře líčen poněkud jednostranně, proto je na místě podívat se na samotné texty a pokusit se pochopit Mivartovu logiku.⁵⁰

⁴⁷ MIVART, *On Truth*, s. 57: „It may be, as has been suggested, that a swallow which has migrated, and left a young brood behind to starve, will feel agony at the reminiscence of its neglected offspring; but such agony would not be ethical unless she looked back and judged that she ought not to have left them.“

⁴⁸ MIVART, *On Truth*, s. 294: „True, though temporarily hidden, nature of any germinating organism—egg or seed—is plainly shown us if we are able to watch the outcome of its development.“

⁴⁹ GEORGE DARWIN, „On Beneficial Restrictions to Liberty of Marriage,“ *The Contemporary Review* 22 (1873): 412–426, srov. anonym (MIVART), recenze „Primitive Man,“ s. 70.

⁵⁰ Příkladem této jednostrannosti může být například E. JANET BROWNE, *Charles Darwin: The Power of place*, sv. 2, Princeton: Princeton University Press, 2002, s. 355–356, která pomíjí, že se Georgeův argument neomezuje jen na usnadnění rozvodu v případě „krutosti, zneužívání a mentální nemoci“, a dokonce tvrdí, že Mivart „was also excommunicated by his own church for his belief in evolution“; TIM M. BERRA, *Darwin and His Children: His Other Legacy*, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 9: „Mivart tried to destroy George’s reputation as a gentleman by portraying him as licentious.“ Zde se zcela přebírá pohled darwinistů, zatímco Mivartova odpověď vysvětlující vlastní stanovisko je označena jako „anonymous ‚non-apology‘.“ Situaci tak trefně popisuje

George Darwin i jeho sourozenci trpěli chatrným zdravím a v rodině rostlo přesvědčení, že je to důsledek příbuznosti jejich rodičů.⁵¹ Charles Darwin si totiž vzal za ženu svou sestřenicí. To vedlo k úvahám, jak pomocí vědy zvýšit zdraví populace, ovšem tyto úvahy se nezastavily jen u zákazu sňatků mezi příbuznými. George ve svém článku nejprve varoval před vzrůstající prevalencí šílenství i tělesných chorob v civilizovaném světě. Důvod viděl v tom, že moderní společnost silně potlačila působení přirozeného výběru, a tím umožnila šíření těchto do značné míry dědičných chorob. Připomněl názory, že by se měla buď vytvořit kasta „vyšlechtěných lidí“, nebo alespoň zabránit nemocným předávat své nemoci dalším generacím. První nápad považoval za nebezpečný, zatímco druhý za momentálně nereálný. I tak má ale podle něj Británie povinnost pustit se s dědičným šílenstvím do boje. Začít by se dalo tím, že se usnadní rozvod s duševně nemocnými lidmi, čímž se jim znesnadní předávání nemoci na děti. Později by ale mohlo dojít na povinné prověřování osobní a rodinné anamnézy snoubenců, protože je to jediná možnost, jak bojovat proti šířícímu se šílenství. „Není zjevné, že máme povinnost zvažovat kroky k odstranění této rakoviny, a že ty rasy, které toto úsilí odloží, se musí opozdit v úsilí o přežití?“ Ptá se mladý Darwin a odpovídá si: „Doufejme pro dobro lidstva, že teutonské rasy budou stát v čele této snahy.“⁵²

Nebylo by spravedlivé posuzovat dnes George podle toho, jak byly později jeho úvahy uplatňovány v praxi.⁵³ Nicméně Mivart správně vyloučil nebezpečnost těchto snah pro společnost a upozornil na ně nejprve ve zmíněné recenzi a potom i v reakci na Georgeův dopis redakci.⁵⁴ Jakožto katolík se samozřejmě postavil proti liberalizaci rozvodů. Ještě víc ale kritizoval návrh zakázat některým skupinám manželství. Bylo by to

---

je Eric SCHLIESSER, *Sympathy: A History*, Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 348: „The modern commentary has neglected Mivart's position.“

⁵¹ Srov. BERRA, *Darwin and His Children*. 89–90.

⁵² Srov. George DARWIN, „On Beneficial Restrictions to Liberty of Marriage,“ s. 417: „Does it not appear then that we are bound to consider steps for the excision of this canker, and that those races which delay making the endeavour must fall behind in the struggle for life? Let us hope for the good of the world that the Teutonic races will take the lead in the attempt.“

⁵³ K zodpovědnosti darwinistů za dopady eugenických úvah srov. POSPÍŠIL, *Zápoleň*, s. 180–181.

⁵⁴ Srov. anonymní odpověď zařazenou za George DARWIN, „Note Upon the Article ‚Primitive Man – Tylor and Lubbock,‘ in No. 273,“ *The Quarterly Review* 137 (1874): 588–589.

opatření nesmyslné, protože se nedá očekávat, že by tito lidé žili zdrženlivě. Vezme-li jim společnost „lék na žádostivost“, vžene je do hříchu. V tom viděl Mivart podporu nemravnosti, což zase Darwinovu viktoriánskou rodinu nesmírně urazilo.

Konečně posledním předmětem Mivartovy kritiky byl Georgeův seznam toho, jak různé kultury omezují manželství. George tím chtěl ukázat, že by nebylo nic divného, kdyby i Londýn možnost uzavřít manželství omezil. Mivart to interpretoval jako ospravedlňování těchto pravidel odporujících našemu morálnímu citění, což George jistě neměl na mysli. Mivartova reakce ale směřovala spíš na celkovou diskuzi mezi darwinisty: „Neexistují ohavné sexuální zločiny pohanských dnů, které by nemohly být hájeny na základě principů zastávaných tou školou, ke které tento autor [George Darwin] patří.“⁵⁵ Darwinisté totiž často vysvětlovali pro Evropana krajně odpudivé jednání jako evolučně pochopitelné, a pro Mivarta tedy „přirozené“.

Když Mivart konečně pochopil, jak tento spor zdevastoval jeho vztahy s celou Darwinovou rodinou a jak poškodil jeho kariéru, snažil se věc napravit.⁵⁶ Pokusil se Darwinovi omluvit a prosil o zprostředkování i Huxleye, ale marně. Hájil se, že při psaní neměl k dispozici všechny podklady, nicméně nevyjádřil svou omluvu veřejně. Můžeme se jen dohadovat, proč to neudělal, když mu na vztahu s Darwinem tolik záleželo. Báł se uznat chybu? Nebo si za svými výroky i přes lítost nad důsledky stál? Nebo by tím ztratil postavení prominentního kritika darwinismu v katolické církvi? Přesné motivy už dnes těžko poznáme a mohlo jich působit i víc najednou. Ať už to bylo jakkoliv, pohled na diskutovanou otázku se tím nemění: Mivart mohl litovat příliš útočného tónu nebo toho, že nečetl dost pozorně závěr Georgeova článku. Jako katolík ale mohl stěžít odvolat svou kritiku liberalizace rozvodů nebo omezování práva uzavřít sňatek.

⁵⁵ Anonym (MIVART), recenze „Primitive Man,“ s. 70.

⁵⁶ Srov. Gregory P. ELDER, *Chronic Vigour: Darwin, Anglicans, Catholics, and the Development of a Doctrine of Providential Evolution*, Lanham, MD: University Press of America, 1996, s. 101–103.

ZÁVĚR

Mivartovu pozici k evoluční etice můžeme shrnout do tří bodů. Za prvé, Mivart odmítal vývoj přirozeným výběrem, a to především v Huxleyově chápání. Víra v dobrého Stvořitele mu nedovolila přijmout za základ evoluce teorii, podle níž je sobeckost integrální součástí života.

S přirozeným výběrem Mivart zavrhoval i výběr umělý, čili eugeniku. Právě proto, že člověk je víc než jen produkt přirozeného výběru, není možné člověka uměle šlechtit.

Druhým bodem je Mivartův universalismus. Pavlovské přesvědčení, že Bůh vložil svůj zákon do srdce každého člověka, bránilo Mivartovi akceptovat teorie, podle nichž je morálka věcí jen vyspělých kultur či ras. Hodnota člověka se neodvívá od jeho schopností, ale od potenciality rozvinout se v rozumovou bytost, potenciality, kterou dostává od Boha každý člověk.

Konečně na třetím místě stojí druhový exklusivismus: Přesvědčení o tom, že člověk může poznat dobro a svobodně se pro ně rozhodnout, stály za tím, že Mivart odmítal degradovat lidskou mravnost na pouhou evolučně získanou strategii.

Dnes se na Mivartovo úsilí můžeme podívat s více než staletým odstupem. Víme už, kam vede eugenika i zpochybňování rozdílů mezi člověkem a ostatními živočichy. A tak ačkoliv Mivart v podstatě „jen“ hájil katolické morální principy, jeho etická apologetika se ukázala být stejně jasnozřivá, jako jeho otevřenost novým přírodovědným teoriím.

**Mivart as a Moralist:
On the Origin of Ethics and the Immorality of Natural Selection**

Keywords: Ethics; Natural Selection; Mivart, St. George Jackson (1827–1900); Darwin, Charles (1809–1882); Darwin George (1845–1912)

Abstract: St George Jackson Mivart (1827–1900) became famous in the Catholic Church mainly because of his theory that the human body emerged as a product of evolution, whereas the human soul was given to the first man by God. The aim of this article is to discuss Mivart's position in ethics. It deals with the controversies Mivart had with Darwinists on various topics: natural selection, the morality of animals and "savages", and last, but not least,

eugenics. It points out that in his critique of Charles Darwin, Mivart was occasionally more focused on the opinions of Thomas Henry Huxley, Herbert Spencer and George Darwin.

Mgr. Dominik Opatrný, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
dominik.opatrny@upol.cz